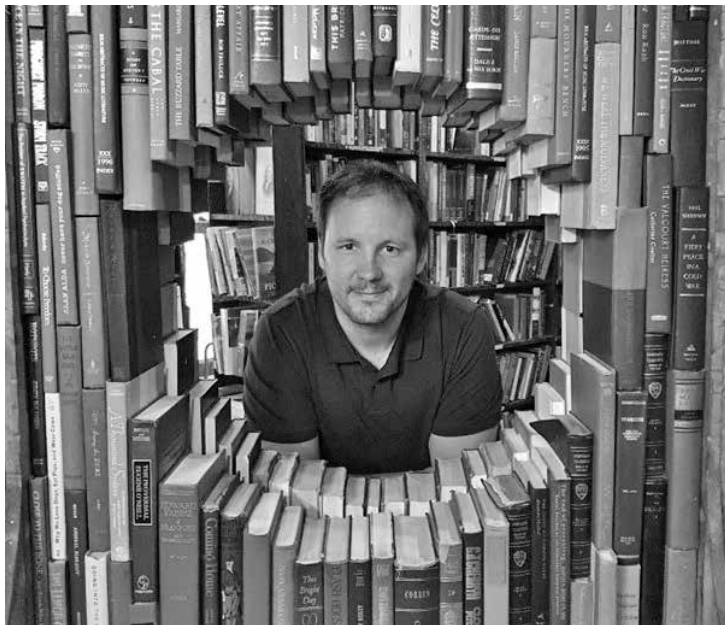

Intervju s dr. sc. Mirkom Sardelićem

Razgovor vodio: Ivan Moškato
diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Srednjovjekovna povijest
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

*Mirko Sardelić
(foto: autor)*

O dr. sc. Mirku Sardeliću:

Mirko Sardelić rođen je 1978. u Splitu. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu završio je studij povijesti i apsolvirao studij klasične filologije. Ondje je upisao i poslijediplomski studij srednjovjekovne povijesti te 2013. doktorirao s temom „Predodžbe o Mongolima u Europi 13. stoljeća“. Od 2003. do 2007. bio je lektor i urednik povijesnih i filoloških izdanja u Matici hrvatskoj u Zagrebu, a od 2007. zaposlen je u Zavodu za povijesne i društvene znanosti HAZU-a, gdje trenutno radi kao viši znanstveni suradnik. U međuvremenu je radio i usavršavao se u inozemstvu. Od 2015. do 2016. bio je voditelj projekta pri ARC Centre of Excellence for the History of Emotions na University of Western Australia. Na istom je sveučilištu i danas počasni znanstveni suradnik. Od 2007. usavršavao se na raznim američkim i europskim sveučilištima (Columbia University, Harvard University, Central European University, Universität Wien, Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne i University of Cambridge). Godine 2023. postao je Connecting Art Histories Scholar na Getty Research Institute u Los Angelesu, a i suradnik na UCLA CMRS Center for Early Global

Studies. U svojim istraživanjima pretežito se bavi kulturnom razmjenom između Sredozemlja i euroazijske stepe te poviješću i sociologijom emocija. Bio je voditelj i suradnik niza projekata okupljenih oko navedenih tema.

Trenutno ste zaposleni u Odsjeku za povijesne znanosti HAZU-a. Kako izgleda Vaš posao? Je li Vam zbog pandemije proteklih nekoliko godina posao bio otežan?

Moj je znanstveni rad najviše usredotočen na tri teme: kasnosrednjovjekovnu i ranonovovjekovnu maritimnu povijest Jadrana i Mediterana, povijest stepskih nomadskih naroda i njihovih dodira sa sjedilačkim narodima, ponajprije u jugoistočnoj Europi, te povijest emocija – i to najviše s aspekta kulturne regulacije emocija i vokabulara emocija. Rado se ponekad bavim i poviješću dalmatinskih gradova i otoka. Moji su radni dani većim dijelom posvećeni pisanju znanstvenih radova o spomenutim temama, objavljivanju i prevođenju izvorne građe, istraživanju u arhivima Splita, Zadra, Dubrovnika i Venecije (ovo zadnje, nažalost, nikad nisam osobno istraživao jer sam uvijek ondje imao divnih kolega i prijatelja koji su mi slali skeniranu građu). Naravno, svakodnevno se posvećujem čitanju. Vrlo rado i lektoriram radove svojih kolega, što ima dvostruku korist: u prvom redu, pročitam zanimljive radove, a potom im donekle i dotjeram jezične konstrukcije gdje je potrebno, s obzirom na to da je autor uvijek više usredotočen na sadržaj, strukturu, analizu i točnost podataka nego na jezične detalje rada. I vlastite radove dajem na čitanje kolegama, koji mi uvijek ukažu na propuste, moguća poboljšanja te drukčija čitanja i perspektive, na čemu sam im vrlo zahvalan. Nadam se da i studenti uviđaju prednosti zajedničkog rada s kolegama – on nije uvijek jednostavan, ali na taj se način bruse i znanstvene i društvene vještine.

Što se pandemije tiče, srećom, nije bilo prevelikih poteškoća u znanstvenom smislu. Kao što sami znate, historiografski je rad vezan uz brojne izvore i literaturu, pa ako već i zbog neke više sile „izgubite“ susrete uživo s kolegama ili studentima, možete proučavati ranije prikupljenu arhivsku građu, prevoditi izvore, analizirati, čitati, promišljati...

U Vašem znanstvenom radu ističe se rijetko viđen interes za Mongole i srodne teme. Otkuda takav interes?

Dubok dojam na mene ostavila su poglavlja o Mongolima što ih je napisao suvremenik njihove provale, splitski arhidakon Toma – preporučam da pročitate cijelu kroniku; krasno je izdanje što su ga 2003. priredili Olga Perić, Mirjana Matijević-Sokol i Radoslav Katičić. Kasnosrednjovjekovnu i ranonovovjekovnu povijest (Euro)Azije nemoguće je razumjeti bez poznavanja Mongolskoga Carstva. Ono je u koječemu odredilo političku, ekonomsku i vjersku povijest prostora od Japanskog do Crnog mora. Što se Europe tiče, mongolska je provala bila kratkotrajna (1241./42.), ali silovita. No, ono što je za povijest Hrvatske i jugoistočne Europe važnije jest njezina dugotrajna isprepletenost s povijesti turkijskih i mongolskih naroda. Huni su u 5. stoljeću stolovali u srcu Panonije, Avari su u 7. stoljeću zajedno s Hrvatima stigli na iste panonsko-ja-

dranske prostore. Kumani i Mongoli u razvijenom su srednjem vijeku utjecali na povijest ugarsko-hrvatske zajednice. Naposljetku, jedan je turkijski narod u mnogočemu obilježio povijest ovih prostora: Osmanlije. Zbog svega toga smatram da je važno proučavati nomadske narode i događaje u euroazijskoj stepi, čija je „tektonika“ uvelike određivala razvoj događaja i u jugoistočnoj Europi.

Što mislite o dosadašnjoj istraženosti Mongola u hrvatskoj historiografiji? Je li njihov utjecaj na povijest ugarskih zemalja pravilno vrednovan?

U hrvatskoj historiografiji nije bilo sustavnijeg bavljenja Mongolima ili vremenom njihove provale u Ugarsku i Hrvatsku. Uspješnije su se tim temama pojedinačno bavili neki autori poput, među ostalima, Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Josipa Ante Solde i Luje Margetića. Te je radove korisno pročitati. Mađari su se, napose recentno, sustavnije bavili mongolskom provalom, pa vrijedi spomenuti projekt *The Mongol Invasion of Hungary (1241 - 42) and its Eurasian Context*, koji je u razdoblju od 2018. do 2023. okupio petnaestak znanstvenika iz devet mađarskih sveučilišnih i muzejskih institucija. Osim okupljenih na tom projektu pod vodstvom dvojca koji su činili Balázs Nagy i József Laszlovszky, valja spomenuti još jednog susjeda – na beogradskom Istorijskom institutu radi dr.sc. Aleksandar Uzelac, vrstan poznavatelj srednjovjekovne povijesti i mongolskog utjecaja na cijelu jugoistočnu Europu. Mogu preporučiti i rad dr. sc. Panosa Sophoulisa o provali Mongola u Hrvatsku i Srbiju (iz 2015.).

Što se tiče pitanja je li mongolski utjecaj “pravilno” vrednovan, mogu reći da je u posljednja dva desetljeća svakako postignut veći napredak u rasvjetljavanju njihove provale u Europu i utjecaja, kako na Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo, tako i na cijeli euroazijski kontinent. I gore spomenuti autori i još neki, poput svestranog dr. sc. Stanka Andrića, Andreja Janeša i mene, pokazali smo u nedavnim radovima dvije osnovne stvari vezane uz Mongole. Prva je ta da treba vrlo oprezno raspletati događaje iz 1240-ih jer je ranija historiografija bila sklona svaku vrstu destrukcije pripisivati mongolskoj provali. Jednom riječju, svako uništenje ili gašenje kakve institucije koje se dogodilo sredinom stoljeća bilo je najlakše vezati uz Mongole. Druga je važna stvar da su u novovjekovnom hrvatskom imaginariju Mongoli postali važni kao slika neprijatelja kojima su se Hrvati (prema vlastitu konstruktumu) uspješno oduprli. To je bilo važno za (ovaj put stvarne) junačke pobjede nad Osmanlijama nekoliko stoljeća kasnije.

Uz povijest ste studirali i klasičnu filologiju; jedan od plodova ovih dvaju interesa jest hrvatsko izdanje *Carmen miserabile*, iznimno važnog izvora za mongolsku povijest. Recite nam nešto o tome. Držite li problematičnim da u suvremenoj historiografiji polako nestaje pisani izvor unatoč velikom napretku u teoriji?

Priređivanje i prevođenje izvora jedan je od temelja historiografskog rada. Bilo mi je veliko zadovoljstvo prevoditi to djelo iz nekoliko razloga. Jedan je taj što je riječ o prvorazrednom izvoru za povijest Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva i mongolske provale sredinom 13. stoljeća, a drugi svakako što je autor, Rogerije

iz Apulije, nešto kasnije postao splitskim nadbiskupom (1250. - 1266.).

Ovo Vaše pitanje izrazilo je važno. Istina, teorija i metodologije neprestano se razvijaju, dok se rad na (neobjavljenim) izvorima sve više zapostavlja. Nažalost, nisam temeljito istražio sve uzroke zašto se to događa, no čini mi se da je razlog tomu što za ozbiljan rad na (recimo) antičkim i srednjovjekovnim izvorima istraživač treba uložiti puno vremena i truda da bi stekao znanja iz starih jezika, paleografije i sličnih disciplina. To je mukotrpan posao, a i jednako se nastavlja kad se u arhivu pretražuju i odgonetavaju stoljećima stari zapisi, često slabije čitljivi ili oštećeni. Sve to vrlo dugo traje, a u današnje vrijeme očekuju se brzina i produktivnost. Smatram da je važno podsjetiti se da za neke osnovne stvari nije ključna brzina, nego sustavnost, strukturiranost, temeljitost. Za neke stvari nema prečica – a i bolje je tako, jer je upravo sam proces ono što je osnova – poput odgoja ili učenja raznih vještina.

Nedavno je Vaš članak o srednjovjekovnim nomadima objavljen u jednoj kineskoj publikaciji. Kako je do toga došlo i što mislite o budućnosti suradnje hrvatskih i istočnoazijskih historiografija? Ima li za nju dovoljno čvrstih temelja ili je osuđena na povremene susrete?

Već gotovo dva desetljeća (preciznije, od 2004.) Odsjek za altajske studije Sveučilišta u Szegedu svake dvije ili tri godine organizira konferencije posvećene srednjovjekovnoj povijesti euroazijske stepe (Conference on medieval history of the Eurasian steppe). Dosad ih je organizirano osam na različitim lokacijama, od Mađarske i Egipta, do Kine, Rusije i Bugarske. Sedmu su u Šangaju zajednički organizirali profesor István Zimonyi sa Sveučilišta u Szegedu, doajen znanosti o euroazijskim nomadima, i mladi šangajski profesor Cheng Hao, koji je vrlo sposobno organizirao znanstveni skup i pobrinuo se da zbornici budu objavljeni i na engleskom i na kineskom jeziku. Tako je i moj rad o percepciji euroazijskih nomada objavljen na oba jezika.

Što se suradnje s istočnoazijskim kolegama tiče, nismo “prirodno” upućeni na nju – za hrvatsku je historiografiju plodnije surađivati s historiografijama vezanima uz Mediteran ili Panonski bazen (bizantska, mletačka, ugarska, osmanlijska povijest i slične). Brojne su lakune u tom području i važno je sustavno se pozabaviti tim temama. Povremeno, za one koji žele široko zahvatiti i baviti se globalnom poviješću, suradnja sa znanstvenicima iz istočne Azije može donijeti zanimljive rezultate, npr. na područjima maritimne ili nomadske povijesti, povijesti humane ekologije ili povijesti emocija.

Pisali ste i o emocijama. Što je za Vas historija emocija i čini li Vam se da ima odjeka na nekad pomalo “svojejavnoj” domaćoj sceni?

Osim što je znanstvena disciplina, historija je i čuvarica kulturne baštine. Vrlo je važno poznavati domaću, odnosno lokalnu i nacionalnu povijest. Neki od povjesničara specijaliziraju se za političku, neki za ekonomsku, neki za vojničku, pravnu ili crkvenu povijest određenog razdoblja. Dobar dio njih odlično se snalazi i u nekoliko različitih pristupa ili u širim vremenskim okvirima. Ono što je mene od studentskih dana usmjeravalo bila je želja za kontekstualizaci-

jom, sagledavanjem okvira i što većeg broja perspektiva prije donošenja neke historijske rekonstrukcije. Ukratko, želimo li se baviti hrvatskim srednjovjekovljem, trebamo biti svjesni da je ono upleteno u različite okvire koje treba razumjeti. Najprije, europska, pa tako i hrvatska kultura, mnogo toga temelji na dva ključna elementa baštine: grčko-rimskoj i kršćanskoj kulturi. Za dobro poznavanje obiju kultura prvo treba pročitati manju biblioteku knjiga, a onda tek moramo pobliže proučiti (za naše područje) važne osnove franačke, bizantske, mletačke kulture, da nabrojimo samo neke. Potom dolaze metodologije i elementi ekonomskih, političkih, filoloških i raznih drugih znanosti.

Historija emocija jedna je od najmlađih. Francuska je historiografija prije više od pola stoljeća postavila neka od ključnih pitanja, no metodologija se nije brzo razvijala iz brojnih razloga. Jedan je taj što je izrazito teško proučavati emocionalni život suvremenika s kojima možete razgovarati, a kamoli rekonstruirati emocije ljudi iz prošlosti na temelju njihovih tekstova, predmeta, vjerovanja i sličnog. Nadalje, temelji su određenih znanosti egzaktnost i univerzalnost, dok je ljudsko djelovanje izrazito subjektivno. Ono što je meni lijepo drugima možda nije, a i moji se vlastiti standardi s vremenom mijenjaju. Nisam uvjeren da ćete egzaktno moći reći što vas nasmijava i u kolikoj mjeri, kvantificirati koliko povjerenje imate u nekoga ili izmjeriti koliko ste u koga bili zaljubljeni. A upravo o tome ovisi s kim ćete željeti provoditi vrijeme. Velik dio esencijalnih životnih stvari nije ni standardiziran ni mjerljiv: koliko vas što privlači, koliko se trudite, čemu se nadate, kome vjerujete, o čemu sanja(ri)te. No, važno je o njima razmišljati, razgovarati, a i proučavati ih. To je ključno iz dva razloga: prvi je taj da se znanje budućim generacijama može prenijeti samo na strukturiran i sistematiziran način, a drugi što organiziranim bavljenjem nekim problemima polako pridonosimo njihovom razumijevanju, koliko god se u početku oni zapletenim ili neuhvatljivim činili.

Kako istraživati emocije? Može li se uopće istraživati sama emocija ili uvijek ostajemo na iskazima emocija?

Istraživanje emocija predstavlja zaista kompleksno pitanje – njime se bave brojni instituti diljem svijeta i znanstvenici brojnih disciplina. Pojednostavnimo li, možemo razdvojiti prirodnu komponentu emocija, kojom se bave neuroznanstvenici, biomedicinari, evolucionarni biolozi i drugi, i društvenu komponentu emocija, kojom se bave sociolozi, psiholozi, antropolozi, povjesničari emocija i drugi. Ako je netko od studenata zainteresiran za temu povijesti i sociologije emocija ili želi čuti o iskustvima njezina proučavanja u inozemstvu, rado ću održati predavanje ili neformalni razgovor o onome što sam doživio i naučio.

Na dobrom ste tragu, povjesničari emocija bave se istraživanjem doživljavanja i iskazivanja emocija u različitim povijesnim razdobljima. Svi smo doživjeli kako ljudi iz različitih krajeva drukčije izražavaju neke emocije; često zaboravljamo da udaljenost može biti i vremenska, odnosno povijesna, a ne samo geografska. Da se vremenoplovom vratite u Zagreb prije stotinjak godina, uočili biste priličnu razliku, ne samo u načinu odijevanja ili blagovanja tih ljudi nego i u običajima tadašnjega društva, njihovim vrijednostima, moralu i

odnosu prema emocijama. Svako društvo nastoji regulirati i emocionalni život i sustav vrijednosti cjeline i pojedinaca za vlastitu dobrobit i dobru društvenu dinamiku. Treba vremena i analiziranja da bismo razumjeli dobar dio tih stvari jer su se promijenile društveno-ekonomsko-političke okolnosti, napredovala je tehnologija, znanstvene su nam spoznaje otvorile drukčije horizonte. Danas bi, recimo, netko sigurno prepoznao da slavna Ivana Brlić-Mažuranić boluje od postporođajne depresije i vjerojatno bi joj netko pomogao prije nego nam što bi nam suicid oduzeo tu darovitu spisateljicu. Prepoznavanje emocionalnih stanja lakše je kad znate više o psihologiji, medicini i drugim disciplinama vezanim uz tijelo i emocije.

Treba istaknuti da ste od 2015. do 2016. bili voditelj projekta u ARC Centre of Excellence for the History of Emotions na prestižnom University of Western Australia. Na istom sveučilištu od 2015. do 2024. imate status počasnog znanstvenog suradnika. Koja je priča iza te suradnje i kako je ovo iskustvo utjecalo na Vaš profesionalni razvoj?

Taj Centar za povijest emocija bio je izuzetan projekt, najveći i najbogatiji humanistički projekt u australskoj povijesti, i bila mi je velika čast sudjelovati u njemu. Veliku zahvalu dugujem divnoj profesorici koja je pokrenula projekt, pok. Philippi Maddern, koja me je i pozvala da dođem u Australiju. Stotinjak znanstvenika okupljenih na projektu bili su podijeljeni u grupe (*clusters*) koje su se bavile određenim vidovima emocija, poput emocija u ratu, emocija u kazalištu, emocija na sudu i sl. Mene su najviše zanimala emocije u susretima različitih kultura. Naime, kad se susretnu pojedinci ili grupe iz različitih kultura, oni izmjenjuju darove, ideje, proizvode, tehnologije, ali važni su im i emotivni sadržaji, poput ključnih stvari: bojimo li se jedni drugih, vjerujemo li im, jesu li ti ljudi pouzdani, odgovorni, jesmo li postali prijatelji?

Nažalost, Centar je 2022., nakon deset godina, završio sa svojim radom, no uspostavljeni su brojni drugi projekti utemeljeni na znanjima i iskustvima tog Centra, od kojih je jedan COST Akcija *People in Motion: Entangled Histories of Displacement across the Mediterranean (1492 - 1923)*, koja je sada također na isteku svoga rada (2018. - 2023.). I Centar i COST Akcija proizišla iz njega uvelike su utjecali na moj rad na proučavanju emocija – naime, kompleksne teme poput emocija daleko je uspješnije proučavati u većim kolaboracijama, sa stručnjacima različitih znanstvenih profila i iskustava.

Tema je ovogodišnjeg broja časopisa “Tijelo i emocije”. Odaziv pokazuje da postoji stanoviti interes za nove teme i pristupe među mlađim generacijama. Što poručiti studentima povijesti – treba li eksperimentirati?

Lijepo je čuti za povećano zanimanje za tijelo i emocije – znam da se na Filozofskom fakultetu u Zagrebu ovom temom vrlo ozbiljno bavi prof. dr. sc. Zrinka Blažević; sigurno ima i drugih dobrih profesora i znanstvenika koji mogu usmjeriti studente. Sad ponovo pročitajte ta dva pojma: postoji li išta bliže Vama čime se možete baviti? Ljudsko je tijelo spektakularno kompleksan i uravnotežen ekosistem, sposoban za prilagodbu na različite vanjske uvjete.

Tijelo nam noću održava jednu, po danu nešto višu temperaturu; mišići, zglobovi i tetive zajedno rade da nam tijelo podnese sve fizičke napore, kalij pomaže radu srca i regulaciji krvnog tlaka, magnezij nam opušta mišiće. Tisuće takvih procesa i supstanci usklađeno je da bi naše tijelo optimalno funkcioniralo. Još se ni ne poznaju sve dobrobiti spavanja za kognitivne i druge sposobnosti – svakako pokušajte redovito spavati, bez elektroničkih distrakcija oko sebe. Emocije su nastale i da nas zaštite i da nam omoguće što bolju poziciju u našem okruženju. Strah će nas zaštititi od opasnih životinja i pogibelnih situacija, gađenje će nas zaštititi od patogena ili tvari koje nas mogu otrovati, ljutnja nas može motivirati da preskočimo neku fizičku ili psihološku prepreku koja nam stoji na putu do ostvarivanja ciljeva. I tako dalje. Kao i kod fizioloških procesa, važna je i emocionalna ravnoteža: obratite pažnju na intenzitet i trajanje emocija. Svi smo drukčiji, pa poštujte druge, ali i sami sebe.

Vezano uz pitanje treba li eksperimentirati: povijest se nadopunjuje svakojakim kombinacijama. Naučite li uz studij povijesti dobro govoriti par jezika, svakako ste stekli znanstveni kapital. Sve je više i zanimljivih kombinacija: povijest tehnologije i medicine, digitalna humanistika, lingvistički laboratoriji koji su posvećeni proučavanju emocija – kod nas vrijedi spomenuti jedan takav, EmoCNet na Sveučilištu u Rijeci. Ukratko, sve čega se ozbiljno uhvatite možete pretvoriti u komparativnu prednost – poslušajte koji kolegij na drugim fakultetima, volontirajte u institucijama koje na visokoj razini proučavaju znanstvene probleme ili dizajniraju praktična rješenja suvremenih izazova. To je korisno iz dva razloga: prvi je što se svijet mijenja sve bržim tempom i raznolike kompetencije pomažu mogućnosti adaptacije, a drugi je taj što je originalni doprinos u znanosti i humanistici uvijek dobrodošao.

Nastavno na prošlo pitanje, vidite li problem u nekim novim tehnologijama, primjerice u umjetnoj inteligenciji? Može li humanistika ipak profitirati od njih?

Nije teško u različitim stvarima vidjeti problem, evo samo nekih: emocije, vatra, sol, led, nuklearni reaktori. Katkad su nevjerojatno korisne, katkad su smetnja, katkada su smrtonosne, ovisno o tome tko ih, kako i u kojim uvjetima koristi. Naša je civilizacija došla do današnje razine življenja jer je ovladala različitim tehnologijama. Proces je znao biti mukotrpan i dug, znao je rezultirati kolateralnim žrtvama, no brojna otkrića usvojena su kao dio napretka.

Umjetna inteligencija ima brojne pozitivne strane, dat ću samo neznatan recentan primjer iz naše struke. Vrsna egiptologinja koja živi u Berlinu, dr.sc. Verena Lepper, u svom je projektu namjeravala pročitati razne papiruse iz Elefantine, prikupljene iz poznatih svjetskih muzeja. Mnogi su bili pohranjeni u spremišta, u onom gotovo maničnom prikupljanju egipatskih starina u 19. i ranom 20. stoljeću, a nisu bili transkribirani ili prevedeni. Ona je silno željela posvetiti se tom zadatku, no problem je bio u tome što su mnogi papirusi bili vrlo krhki i bilo je vrlo izgledno da će se prilikom čitanja raspasti ili oštetiti. Tehnologija je tu priskočila u pomoć: načinjene su snimke, a algoritmi su čitali i ono što nije bilo vidljivo okom. Ukratko, brojni su papirusi „pročita-

ni“, a uopće nisu bili dodirnuti ljudskom (ili mehaničkom) rukom.

Fizika, kemija, biologija, matematika – brojne su znanosti redovito korištene kako bi se nadoknadile nesavršenosti ili hendikepi u humanistici. Dakako, to nije nikakva novost: renesansni su humanisti-umjetnici koristili “usluge” anatomije, metalurgije, optike – nema ni smisla dalje nabrajati, svega – da bi produbili znanja o svijetu ili izrađivali alatke potrebne u svome radu. Grci i Rimljani radili su isto, a i stari Egipćani bili su majstori uskih specijalizacija, ali i holističkih pristupa materiji.

Ovdje bi trebalo sagledati stvari iz raznih perspektiva i poslušati stručnjake iz brojnih disciplina. No, ako bih iz iskustva trebao nešto sažeti, možda ovako: umjetna inteligencija prije svega je alat koji nam svima može poslužiti za bezbroj stvari. “Problem” o kojem vjerujem da govorite najčešće nastaje u nerazumijevanju među ljudima i, među ostalim, njihovim pogledima na napredak i tehnologiju. Tehnologija napreduje sa svakim novim otkrićem, dok svaka generacija ljudi iznova mora usvajati znanja, kulturu dijaloga, poštovanja, ravnoteže, sagledavanja iz što više perspektiva itd. Uza sve to, naravno, ljudi usvajaju i kako koristiti stare i nove tehnologije, resurse i vrijeme u svijetu koji se sve brže mijenja.

Hvala Vam na ovom razgovoru!

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Biščan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>